

Оксана Блашків

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny,
Siedlce

Українські вчені у американській славістиці середини 20 століття: приклад Дмитра Чижевського

Одним з чоловічих представників української гуманітарної думки на еміграції є Дмитро Чижевський (1894–1977). Його спадщина увійшла до «золотого фонду» науки Німеччини та США, Чехії та Росії, водночас залишаючись у великій мірі невідомою та неоціненою на батьківщині. Публікація «Філософських творів у чотирьох томах» (Київ 2005) Д. Чижевського та його літературознавчих монографій «Українське літературне бароко» (Київ, 2003), «Українське бароко» (Харків, 2003), «Історія української літератури» (Київ, 2003), «Порівняльна історія слов'янських літератур» (Київ, 2005), «Історія російської літератури XIX століття: Романтизм» (Київ, 2009) — важливий крок на шляху до ознайомлення наукової громади зі спадщиною вченого. Ввести у науковий обіг праці вченого — значуще завдання, але не менш важливо осмислити цю спадщину та знайти відповідний контекст для функціонування її у межах сучасних досліджень.

Одночасно з перевиданням праць Д. Чижевського в Україні та за кордоном дослідження, метою яких є осмислення наукового доробку вченого, поміж численними літературознавчими дослідженнями назовемо монографічні праці Н. Над'ярних «Єдність змісту»¹, О. Бистрової «Поетикальна парадигма романної прози Ф. Достоєвського в аспекті теоретичних ідей Д. Чижевського»², О. Блашків «Чеська і словацька культура в житті та науковій спадщині Д. Чижевського»³. На дисертаційному вивченні історико-філософського доробку Д. Чижевського зосередили свою увагу українські вчені І.

¹ *Надъярных Н.* Дмитрий Чижевский : Единство смысла. – Москва 2005. – 366 с.

² *Бистрова О.* Поетикальна парадигма романної прози Ф. Достоєвського в аспекті теоретичних ідей Д. Чижевського. – Тернопіль–Дрогобич 2010. – 392 с.

³ *Блашків О.* Чеська і словацька культура в житті та науковій спадщині Д. Чижевського. – Siedlce 2010. – 432 с.

Валявко⁴ та О. Погорілий⁵. Низка дослідників російського зарубіжжя проводить дослідження (В. Янцен⁶, М. Васільєва⁷, О. Тоїчкіна⁸, С. Магід та М. Магіди⁹), пов'язані з життям та доробком Д. Чижевського у контексті його досліджень російської культури та спілкування з російськими вченими на еміграції. Біографічний компонент дослідження постаті вченого став предметом зацікавлення українських та закордонних науковців, завдяки яким до наукового обігу за останні роки було введено доволі багато архівно-біографічного матеріалу. Контакти Д. Чижевського з чеськими та словацькими вченими актуалізувалися завдяки публікаціям листування підготовлених О. Блашків¹⁰, В. Шіфферової та Г. Блашек-Ган¹¹. Документально максимально повно охопити життя Д. Чижевського ставить за мету перший том з запланованого три-томного видання вибраних праць вченого «Д. І. Чижевський. Матеріали до біографії» (Москва 2008)¹². Життя та творчість Д. Чижевського стали предметом ґрунтовного монографічного дослідження «Дмитро Чижевський — життя великого вченого» (Седльце, 2010) німецького вченого В. Кортгаазе¹³.

Не дивлячись на широту зібраного біографічного матеріалу про Д. Чижевського (В. Кортгаазе «Дмитро Чижевський — життя великого вченого» (2010), «Д. І. Чижевський. Матеріали до біографії» (2008), статті І. Валявко), актуальним залишається впровадження та аналіз архівних матеріалів, пов'язаних з його перебуванням та науковою діяльністю в різних країнах, зокрема у США. До вивчення цього періоду в біографії вченого зверталася І. Валявко. Дослідниця подала причинок до інтелектуальної біографії вченого на основі його листування з о. Г. Флоровським, Л. Чикаленком, М. Ветуховим, М. Карповичем, що ознайомлює не лише з особистими емоціями і переживаннями, які зазнав Д. Чижевський у США, але й визначає напрямки його діяльності в межах американських українсько-еміграційних наукових інституцій. Цікавими у контексті даної розвідки є характеристика Д. Чижевського у Гарварді

⁴ Валявко І. Дмитро Іванович Чижевський як дослідник української філософської думки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.05 "Історія філософії". – Київ 1997. – 25 с.

⁵ Погорілий А. О. Дмитро Чижевський як історик філософії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.05 "Історія філософії". – Київ 1999. – 20 с.

⁶ Янцен В. Неизвестный Чижевский : [обзор неопубликованных трудов. – Санкт-Петербург 2008. – 161 с.

⁷ Див.: 1) Дмитро Чижевський і європейська культура [red. Mnich Roman, Urban Justyna]. – Drohobycz–Siedlce 2010. – 320 S. – (Colloquia Litteraria Sedlcensia, IV). 2) Славистика : зб. наук. праць. – Т. 2 : Дмитро Чижевський і європейська культура / [ред. Євген Пшеничний, Роман Мних, Володимир Янцен]. – Дрогобич 2011. – 534 с.

⁸ Ibidem.

⁹ Див.: 1) Магид С. Д. И.Чижевский в "украинской" Праге в 1924– 1932 гг.: историко-публицистическое исследование // Rossica : Научные исследования по русистике, украинистике и белорусистике. – Praha 2007. – С. 1–48. 2) Магидова М. К публикации писем Д. И. Чижевского А. Л. Бему // Rossica : Научные исследования по русистике, украинистике и белорусистике. – Praha 2007. – С. 49–96.

¹⁰ Блашків О. Чеська і словацька культура...

¹¹ Jan Patočka – Klaus Schaller – Dimitrij Tschizewskij: philosophische Korrespondenz 1936-1977 / [red. Věra Schifferová, Helga Blaschek-Hahn]. – Würzburg 2010. – 183 s.

¹² Чижевський Д. И. Избранное в трех томах. – Том 1 : Материалы к биографии (1894–1977). – Москва 2007. – 848 с.

¹³ Кортгаазе В. Дмитрий Чижевский – жизнь знаменитого ученого. – Drohobycz–Siedlce 2010 – 254 s. – (Colloquia Litteraria Sedlcensia, III).

як викладача-дивака, котрий своєю ерудицією пригнічував студентів, а сам вважав їх такими, котрих «не привчили думати»¹⁴. Значним доповненням до названої праці є матеріал, підготовлений І. Валявко для першого тому «Матеріалів до біографії» тритомного московського видання «Вибрані праці» Д. Чижевського, який включає перелік лекцій та семінарів вченого у Гарварді, спогади гарвардських студентів про Д. Чижевського та інтерв'ю з його сучасниками, до яких І. Валявко подала детальні коментарі. Періоду перебування у Кембриджі присвячено сторінки розділу «Втеча до США» біографічної монографії В. Кортгаазе. У ньому автор широко цитує спогади самого вченого, його асистента Д. Герхардта та Ю. Луцького. В уривках з листів Д. Чижевського до П. Бранга звертає на себе увагу оцінка вченим стану славістики в Гарварді — «єдиного осередку, де ще частково збереглася відповідна [університетська — О. Б.] атмосфера»¹⁵. Проте, попри значущість добірки архівного матеріалу, пов'язаного з американським періодом життя Д. Чижевського, тема продовжує залишатися актуальною, особливо погляду історії славістики США. Впровадження постаті Д. Чижевського в контекст останньої передбачає висвітлення поглядів вченого на можливості розвитку славістики у Сполучених Штатах і в Європі після 1945 року та його безпосередньої участі у розвитку американської славістики впродовж його перебування в Америці, що і складає завдання даної статті.

Не дивлячись на те, що відлік славістики в Гарварді починають з останнього десятиліття 19 сторіччя, варто пам'ятати, що Сполучені Штати вперше усвідомили важливість знань про слов'янські народи лише після Першої світової війни¹⁶. З вступом США у Другу світову війну інтерес до російської мови зріс неймовірно: у 1943 році два підрозділи збройних сил — сухопутні війська та військово-морський флот — проводили навчання російської мови для своїх солдатів. Сухопутні війська мали значно ширшу програму навчання (the Army Specialized Training Programme), яка поряд з навчанням мов включала викладання географії, історії та культури слов'янських народів¹⁷. Після війни славістика стала першорядною дисципліною не лише для майбутніх підприємців, але найперше працівників дипломатичної служби¹⁸. І тим не менше, у 1943 р. славіст професор Колумбійського університету Клеренс Л. Мейнінг (Clarence L. Manning) стверджував, що у американських університетах славістика ще не зайняла місця «відповідного до важливості слов'янських мов та культур у світі та кількості громадян США слов'янського походження»¹⁹. Причиною такого цього, за професором Каліфорнійського університету О. Масленіковим, була недостача викладачів, котрі могли б забезпечувати належний рівень викладання, оскільки «лише два університети —

¹⁴ Валявко І. До інтелектуальної біографії Дмитра Чижевського: Гарвардський період 1949–1956 рр. / Славістика : зб. наук. праць. — Т. 1 : Дмитро Чижевський і світова славістика / [ред. Роман Мних, Євген Пшеничний]. — Дрогобич 2003. — С. 49–50 (45–56).

¹⁵ Кортгаазе В. Дмитрий Чижевский — жизнь знаменитого ученого. — Drohobycz-Siedlce 2010 — 254 S. — (Colloquia Litteraria Sedlcensia, III). — С.159.

¹⁶ Coleman A. P. Slavonic Studies in the United States // The Slavonic and East European Review. — 1939. — Vol. 17. — No. 50. — P. 388.

¹⁷ Maslenikov O. A. Slavic Studies in America, 1939–1946 // The Slavonic and East European Review. — 1947. — Vol. 25. — No. 63. — P. 529.

¹⁸ Brozek J. Slavic Studies in America // The Journal of Higher Education. — 1943. — Vol. 14. — No. 6. — P. 295.

¹⁹ Ibidem. — P. 342.

Колумбійський університет та Університет Каліфорнії — активно готували аспірантів з мов та літератур»²⁰ Саме у таких обставинах робота вчених-емігрантів зі слов'янських країн набула особливої важливості.

У 1940-х рр. американська славістика під тиском історичних факторів змушена була шукати нових шляхів розвитку, які б максимально відповідали потребам суспільства та викликам часу. Г. Лант (Horace G. Lunt) у історичному огляді славістики стверджував, що з самого початку славісти Сполучених Штатів переслідували дві окремі мети: 1) розказати американцям про слов'янський світ та його культуру; 2) навчити американців кількох мов та познайомити з історією країн, мови яких вони вивчали. Об'єднувала ці завдання надмета: визначити стратегію та тактику дій по відношенню до слов'янських країн²¹. Саме ця надмета стала архіважливою в умовах Холодної війни. У своїй праці Г. Лант зазначив також, що основи європейської славістики були закладені лінгвістами, а американської — істориками. Наприкінці 1940-х рр. перед істориками-славістами США постала нагальна проблема: визначити, як «розумно поводитися» по відношенню до сучасної радянської Росії. Через десятиліття, у 1957 р., заангажованість, зокрема фінансова, уряду США у розвитку русистики стала вагомою причиною вибору цієї спеціалізації студентами університетів, хоча в той самий час «особистість вчителя» пересунулася на останнє місце в рейтингу причин, що спонукали абітурієнтів обирати саме цю спеціалізацію²². Таким чином, упродовж першого десятиліття після Другої світової війни американська славістика практично повністю змінила «свій формат».

Колумбійський університет був першим, у якому 1946 р. було організовано Російський Інститут (the Russian Institute, сьогодні the Harriman Institute) під керівництвом Ернеста Сіммонса (Ernest J. Simmons, 1903–1972), котрий одночасно завідував тут кафедрою славістики (Slavic Department). Він також був членом Об'єданого комітету зі славістики (Joint Committee of Slavic Studies), створеного 1947 р. та членом редколегії провідного на той час славістичного часопису «American Slavic and East European Review». Значення цієї особи для становлення славістики в США неможливо переоцінити. Хоч до русистики Е. Сіммонс прийшов через англійську літературу, основний напрям, на якому зосереджувалися його зацікавлення та дослідження післявоєнного періоду, «внесок літературознавства у розуміння російського суспільства і політики»²³. Саме цей вчений, котрий підходив до літератури як дзеркала реальності життя в Радянському Союзі, у 1946 р. почав працювати поруч з російським формалістом Романом Якобсоном, для якого найважливішою була її мистецька цінність літератури.

Важко сказати, які саме розбіжності — наукові чи адміністративні — поміж обома вченими сприяли конфліктові, в результаті якого Р. Якобсон, а за ним і його аспіранти, перейшли до Гарварду. Проте, відомо, що при обговоренні цієї можливості з М. Карповичем, спровадження з Європи Д.

²⁰ Maslenikov O. A. Slavic Studies in America, 1939–1946 – P. 537.

²¹ Lunt H. G. On the History of Slavic Studies in the United States // Slavic Review. – 1987. – Vol. 46. – No. 2. – P. 294–301 (297).

²² Orstein J. The Development and Status of Slavic and East European Studies in America Since World War II. // The American Slavic and East European Review. – Vol. 16. – No. 3. – 1957. – S. 373–374.

²³ Engerman D. The Lost Opportunities of Slavic Literary Studies / Engerman D. Know Your Enemy: The Rise and Fall of America's Soviet Experts. – Oxford ; New York Oxford University Press, 2009. – P. 133.

Чижевського було однією з умов: «Если бы Harvard, в придачу, согласился на приглашение Чижевского как Visiting Lecturer, тот мог бы взять на себя, пока он не может читать по английски, курсы русского языка и литературы для подготовленных в русской речи и все курсы по украинскому языку и литературе, а в дальнейшем может и польскую литературу, которая остается пока слабейшим пунктом набросанной программы. У меня дыхание захватывает, когда думаю сколько такая троица — Вы, Чижевский и я — могла бы хорошего сделать...»²⁴. Перехід Р. Якобсона та 14 його аспірантів з Колумбії до Гарварду в історії славістики порівнюють з покиданням студентами університету через непереборні теологічні суперечки в часи Середньовіччя²⁵. Разом із студентами до Гарварду прийшли в тому ж році й викладачі, котрі на наступні роки склали ядро його славістичних студій, — Горас Лант (Horace G. Lunt), Сватава Піркова-Якобсон (Svatava Pirková-Jakobson) та Д. Чижевський²⁶. Так, на кінець 1940-х рр. у Гарварді сформувалася потужна кафедра славістики, маючи на меті створення програми, що розкрила б американцям різноманітність слов'янського світу. Це стало можливим завдяки славістам зі світовим авторитетом — М. Карповичу (історія Росії), Ф. Дворніку (історія слов'янських народів 13–17 ст.), Р. Якобсону (слов'янське мовознавство), Д. Чижевському (давня слов'янська література, українська література), С. Пірковій-Якобсон (чеська мова і література, слов'янський фольклор), В. Вайнтраубу (польська мова і література), Р. Поджоллі (російська література 19 ст.), Г. Ланту (старослов'янська, російська мова), А. Лорду (сербохорватська мова, давня література південних слов'ян) та Г. МакЛіну (російська література від 1917 р.).

Слід також зазначити важливість філантропічних організацій, котрі мали значний вплив на розвиток тих чи інших ділянок науки в межах університетів. Одним з перших таких фондів була Фундація Рокефелера (the Rockefeller Foundation of New York), що підтримала створення Російського Інституту (the Russian Institute, сьогодні the Harriman Institute) у Колумбійському університеті у 1946 р. Корпорація Карнегі (Carnegie Corporation) профінансувала створення Російського наукового центру в Гарварді (Harvard Russian Research Center) у 1948 р. Важливу роль у розвитку Департаменту славістики Гарварду відігравав і Комітет з просування передової славістики (Committee for the Promotion of Advanced Slavic Cultural Studies), організований в березні 1949 р. під головуванням банкіра Гордона Воссона (R. Gordon Wasson), до якого входили фінансист та філантроп Ф. Олчула (Frank Altschul), вчений-інженер та єдиний посол Тимчасового уряду Росії в Америці у 1917–1922 рр. Б. Бахметєв (Boris A. Bakhmeteff), історик, політолог, дипломат, пізніше у 1952 р. посол США в Радянському Союзі Джордж Ф. Кеннан (George F. Kennan), проф. Ф. Мозлі (Philip E. Mosely), що мав консультантів з трьох провідних університетів США: проф. М. Карповича (Гарвард), Р. Якобсона (на той час Колумбія), Р. Веллека (Єль). Метою Комітету була підтримка

²⁴ Архів Михайла Карповича: Mikhail Karpovich's papers. Bakhmeteff Archive, Rare Book and Manuscript Library, Columbia University Libraries.

²⁵ Weintraub W. "Twenty-Eight Years in the Slavic Department": A Transcript of a Talk Delivered by Prof. Wikrot Weintraub on March 22, 1978. / Harvard University Archive, HUG (B) W 356.25, p. WW6.

²⁶ Архів Департаменту слов'янських мов і літератур Гарвардського університету: Flier M.S. 100 Years of Slavic Languages and Literature at Harvard : [Speech, 1996] / Archive of the Department of Slavic Languages and Literatures at Harvard University. – Folder "History".

прогресивних досліджень зі славістики, в першу чергу русистики, але важливими вважалися також дослідження що стосувались усієї родини «слов'янських народів Східної та Південної Європи, що розмовляє спорідненими мовами»²⁷. Основними завданнями Комітету було сприяння введенню в обіг нового корпусу праць слов'янських спеціалістів (1); фінансова підтримка публікацій, зокрема новаторських досліджень в області слов'янської культурної історії (2); сприяння у переїзді та пошуку праці в університетах США провідних вчених-славістів, які перебувають у скрутному становищі в Західній Європі. Комітет був прямо причетний до переїзду Д. Чижевського до США, перевезення його бібліотеки, а також фінансово підтримував ново започатковану серію «Survey of Slavic Civilization». В ній, щоправда, вийшли лише дві монографії — «*Outline of Comparative Slavic Literatures*» Д. Чижевського та «*The Slavs: Their Early History and Civilization*» Ф. Дворніка.

Таким чином, завдяки кадровому складу, підтримці фондів, адміністрації університету та зростаючій зацікавленості уряду у пізнанні свого ворога, Департамент славістики в Гарварді швидко почав збільшувати кількість студентів. Відновлення колишніх та налагодження нових контактів з осередками славістики у повоєнній Європі сприяло встановленню авторитету Гарвардської славістики в світі та відкривало перед нею нові перспективи. У звіті Р. Якобсона за 1951 рік серед іншого читаємо: «Зазначаю, що всі західноєвропейські центри славістики готові до співпраці з нашим департаментом. Він має репутацію найкраще науково оснащеного у всьому західноєвропейському академічному світі... мене всюди розпитували про основи нашого викладання, наукових досліджень та видавничих планів, і серед пунктів, котрі справляли особливо сильне враження, були кількість мов (особливо той факт, що ми пропонуємо курси з україністики), кількість та тематична різноманітність дисертацій та наголос на порівняльному дослідженню слов'янських мов та літератур і усної народної творчості; широти наших наукових проєктів під егідою Фонду Рокефеллера, Колекції сербохорватської епічної спадщини ім. Перрі, і, нарешті, видавничої програми у співпраці з Американською академією науки і мистецтв та Комітету єдності науки (the Committee of Unity of Science)»²⁸.

Проте, для Д. Чижевського ця багатообіцяюча перспектива не була привабливою. У листі до Ю. Шевельова від 18 вересня 1949 р. він писав: «Зараз тут переформовують відділення славістики. Передусім шукають польських і словацьких спеціалістів. Оскільки і я, якщо це тільки буде можливо, планую повертатись з США у Європу, то будуть й інші вакансії. Справжнього відділення ще немає. Тобто немає фахової бібліотеки (яка все ж необхідна, незважаючи на прекрасні фонди університетської бібліотеки), семінару і взагалі нічого, крім бюро, так що можна сподіватись, що за 5–7 років тут буде усього вдосталь. Та я не можу так довго чекати і витратити свій час на організаційні питання»²⁹.

Пояснення такій оцінці Д. Чижевського можна шукати у його свідогляді та мотивації до переїзду в США. Будучи з 1924 р. професором спочатку Українського Вільного університету та низки інших еміграційних університетів у Празі, а згодом професором ряду німецьких університетів впродовж

²⁷ Програма Комітету з просування передової славістики / Papers of R. Gordon Wasson 1931–1986, Herbatia Botany Archives, Harvard University.

²⁸ Архів Михайла Карповича: Mikhail Karpovich's papers. Bakhmeteff Archive, Rare Book and Manuscript Library, Columbia University Libraries.

²⁹ Архів Юрія Шевельова: Архів МУРу, Українська вільна академія наук в США.

1932–1949 рр., Д. Чижевський мав чітко сформоване бачення ролі викладача та ролі славістики в університетському житті. У 1945 році у власному життєписі Д. Чижевський писав: "Уже з мого першого знайомства з німецькими університетами (25 років тому я був студентом у Гайдельберзі та Фрайбурзі), мені впало в очі те, що [німецькі] доценти докладають багато зусиль, щоб передати студентам свої глибокі й гарні знання, але зовсім не піклуються про те, щоб виховувати у студентів людину... Особливо болючим для мене стало це питання єдності навчання і виховання у моїй вузькій сфері — славистиці у широкому значенні слова (мовознавство, історія літератури, культури й церкви слов'янських народів). Тут діяльність вузівського педагога заторкає саме ті проблеми, які є особливо актуальними для європейської дійсності, проблеми, які я об'єдную в одному понятті: «Шляхи до культурного зближення європейських народів»³⁰. Виконання такого завдання у повоєнній Німеччині було нелегкою справою. Йдеться не лише про самі німецькі університети, котрі дуже повільно відновлювали своє функціонування, про викладацький склад, котрий мусив пройти перевірку на право викладання, про невелику кількість студентів, котрі б хотіли вивчати славистику. Одна з основних проблем — знищені бібліотеки (значна перешкода і для викладання, і для досліджень у царині славістики, особливо в межах україністики, і для «зближення європейських народів»). З цього приводу на конференції в Українській Вільній Академії Наук у Мюнхені весною 1946 року Д. Чижевський виголосив доповідь, яку згодом було надруковано у «Бюлетені УВАН» під назвою «Наукова праця на еміграції». Зокрема він наголошував, що віднайдення (занотовування) цінної україніки в уже доступних бібліотеках є вкрай необхідним для «підготовки молодого покоління українознавців, — завдання, якого вагу не можемо зменшувати.» Іншим переконанням Д. Чижевського, актуальне і сьогодні, полягало в тому, що нові надбання «закордонної науки» слід застосовувати до українознавчої науки, висвітлюючи теми «з нових пунктів погляду, що виникають з нового матеріалу, з нових метод, з нових провідних думок, що їх вжито в чужій науці»³¹.

Приймаючи рішення про переїзд до Сполучених Штатів, Д. Чижевський керувався станом університетів Німеччини після війни та можливістю продовжувати науково працювати у США. Про це, наприклад, свідчать рядки у його листі до Ю. Шевельова від 2 серпня 1949: «Тим часом я дістав візу до СД та навіть замовив вже картку на літак на 5-го вересня. Відлітаю на рік, а чи вдасться повернутися, Бог його знає: бо тут розуміється університет поки нічого не досягнув. Тут між іншим Ваша кандидатура на лекторат на першому місці. Все залежить від того скільки грошей дасть міністерство. Та коли»³². Вітаючи Д. Чижевського з отриманням запрошення на роботу в США, Роман Якобсон (1896–1982), відомий російський мовознавець і славіст, писав у листі від 7 березня 1949 року: «Дуже радію, що вдалося отримати для Вас запрошення до Гарварду і що Ви його телеграфічно прийняли. Це найкращий університет в Америці з доброю традицією та виїнятковими професорами... Керує департаментом славістики професор Карпович, добрий спадкоємець московської школи... Разом з ним російською літературою керує проф. Под-

³⁰ *Валявко І.* До інтелектуальної біографії Дмитра Чижевського: Гарвардський період 1949–1956 рр. / *Славістика* : зб. наук. праць. – Т. 1 : Дмитро Чижевський і світова славістика / [ред. Роман Мних, Євген Пшеничний]. – Дрогобич 2003. – С. 51–52.

³¹ *Чижевський Д.* Наукова праця на еміграції // *Бюлетень УВАН.* – 1946. – Ч. 5. – С. 1–6.

³² Архів Юрія Шевельова: Архів МУРу, Українська вільна академія наук в США.

жіоллі, талановитий італієць... Решту славістичних дисциплін можемо розділити поміж собою, тоді як історію чеської літератури, мову та слов'янський фольклор буде викладати Святий (дружина Р. Якобсона — О.Б.)...»³³. Чудові можливості для розвитку славістики в США, про які йшлося у листах Р. Якобсона, контрастували зі складністю ситуації у повоєнній Німеччині. Однак, приїхавши у США, Д. Чижевський не приховував свого розчарування. Водночас, він приклав усі зусилля, щоб запросити до Гарварду Ю. Шевельова, котрий на той час викладав у Люнді (Швеція) і для якого переїзд у США був життєвоважливим. «Американський консулат у Готенборгу мусить зробити все, щоб Ви могли приїхати без зволікань: покращення і розвиток славістики тут і зараз має для країни першочергове значення, це просто злочин перешкоджати цій роботі», писав Р. Якобсон до Юрія Шереха у грудні 1951 року³⁴. Восени 1952 року Ю. Шевельов розпочав працювати на Департаменті славістики в Гарварді (курси з російської, української та білоруської мов), звідки за два роки перейшов уже на постійно до Колумбійського університету в Нью Йорку.

Кадрове забезпечення було, безперечно, важливою метою в політиці департаменту, але не менш важливим була і політика виховання нових кадрів. І у тому зв'язку Д. Чижевський був безкомпромісним: до викладання повинні були, на його думку, допускатися лише славісти зі знанням двох-трьох слов'янських мов та відповідною філологічною освітою. Зазначимо, що кадрова політика департаменту доволі швидко перестала знаходити в особі Д. Чижевського підтримку: «...я принципіально возражаю против права чермена по своему желанию вводить новые курсы. Откровенно говоря, это напминает мне только национал-социалистическую точку зрения, когда деканы были объявлены «фюрерами» факультетов. Прибавлю, что несмотря на это, ни один из деканов в Галле (среди них были затем и наци и не-наци и даже один анти-наци) не решался воспользоваться своими правами «фюрера». Менять национал-социалистических деканов на Поджоли я вовсе не намерен и поэтому в случае, если такая политика будет продолжаться и если курс Боумана останется, я вынужден буду уйти из состава факультета (это, конечно, я сообщаю только Вам лично...»³⁵. Гостра реакція і принципова позиція Д. Чижевського, висловлені у процитованому вище листі вченого до Р. Якобсона, вказує на винятково впливову позицію останнього на кафедрі на той час рівно, як і стратегічне бачення Д. Чижевським успішного розвитку славістики в університеті та небезпек чи перешкод на шляху до цього. Листування Чижевського цього періоду з колегами-славістами показує, наскільки цілісним, системним і панорамним було бачення Д. Чижевським славістики як науки та її важливості для правильного розуміння слов'янських країн та Європи взагалі.

З безпосереднім навчальним процесом була тісно пов'язана видавничая діяльність Департаменту. Той факт, що славістика в Гарварді почалася з багатой колекції слов'янських книжок, придбаних у Європі для університетської бібліотеки (College Library), необхідність впровадити нові дослідження в області славістики у переважно англomовне товариство студентів надавало виданням першочергової ваги. Першою тут за підтримки Американської Ради

³³ Архів Романа Якобсона: Massachusetts Institute of Technology Libraries, Institute Archives and Special Collections, Roman Jakobson MC 72/Box 40/Folder 47.

³⁴ Архів Юрія Шевельова: George Y. Shevelov Papers. Bakhmeteff Archive, Rare Book and Manuscript Library, Columbia University Libraries.

³⁵ Архів Романа Якобсона....

вийшла монографія Д. Чижевського «*Outline of Comparative Slavic Literatures*» (Порівняльна історія слов'янських літератур, 1952), призначена в першу чергу для навчальних цілей студентів департаменту, хоч часто до неї звертаються як до виключно наукової праці і сьогодні. Науковим виданням департаменту стали «*Harvard Slavic Studies*» (Гарвардські славістичні студії). Серія була започаткована у 1953 році, вона мала віддзеркалювати досягнення викладачів та запрошених до випусків науковців. Перший випуск відкривала стаття Р. Якобсона «*The Kernel of Comparative Slavic Language*» (Ядро порівняльного вивчення слов'янських мов, 1953). І хоч праця Р. Якобсона не була полемічною стосовно праці Д. Чижевського, було очевидно, що обидва вчені сповідують різні підходи до вивчення та дослідження слов'янських літератур. Студент департаменту тих часів, а нині відомий американський славіст чеського походження Ладіслав Матейка писав, що «у п'ятдесятих — шістдесятих роках студенти відділення слов'янських мов та літератур в Гарварді могли вибирати між двома різними підходами в порівняльних дослідженнях. У той час як «Ядро» Якобсона наполягало на першості, якщо не на імперіалізмі лінгвістики, «Огляд» Чижевського очікував від дослідника-компаративіста бути і лінгвістом, і студентом інтелектуальної історії, звертаючи увагу не лише на взаємодії між слов'янськими літературами, але також на їхні взаємодії з іншими літературами і культурами". ... Він (Д. Чижевський — О.Б.) очікував, що порівняльні дослідження слов'янських літератур доповнять лінгвістичні дослідження стилю філософськими спостереженнями про зміст літературних творів у контексті культурної історії Європи. У цій точці діалог Чижевського з Якобсоном перестав бути дружнім і набув абсолютно антагоністичного характеру»³⁶.

Погоджуючись з Д. Енгерманом, що на цьому етапі формування славістики в США, тобто в часи Холодної війни, наукові концепції вчених-емігрантів могли зіграти принципову роль для подальшого її розвитку, але не зіграли через відсутність єдиної консолідуючої теорії, все ж зауважу, що не менш значущою для розвитку славістики була фінансова підтримка та інтерес уряду США у розвитку русистики та советології. Вважаю також, що Д. Чижевський запропонував вартісний підхід до вивчення культурної спадщини слов'ян, проте на американському ґрунті він прижився, ймовірно через надмірну складність і вимогливість до його реалізації. Таким чином, можливість сформувати славистику в США, щоб вона повноцінно, представляла всю різноманітність та складність слов'янських культур, було втрачено.

Приклад Д. Чижевського показує важливість ролі особистості вченого у напрямі, який вибирають університети. Прибувши до Гарварду з 25-літнім науково-педагогічним досвідом роботи в університетах Чехословаччини та Німеччини, Д. Чижевський зіткнувся з іншим світоглядом і розумінням ролі славістики у освітній та науковій площинах існування американського університету. Неможливість пристосуватися до американського стандарту навчального процесу, відсутність бажаного наукового спілкування з колегами, некомфортність умов праці над власними науковими дослідженнями, на мою думку, були причинами повернення вченого до Німеччини. Одночасно, вважаю, що саме світоглядна несумісність американського та європейського досвіду у переформатуванні гуманітарної сфери наукових досліджень була ви-

³⁶ *Matejka L.* Dmytro Čyževskij: Between East and West / Dmytro Čyževskij. Osobnost a dílo. — Praha 2004. — s. 182.

рішальною не лише у долі Д. Чижевського, але і дисципліни, яку він уособлював — славістики.

Oksana Blashkiv. Ukrainian Scholars in American Slavic Studies during the 1950s: the Case of Dmytro Chyzhevsky

The article focuses on the role of Dmytro Chyzhevsky in the history of the Department of Slavic Languages and Literatures at Harvard University during the 1950s. An attempt has been made to show the collision of European, represented in Chyzhevsky, and American perspectives on the strategic goals of Slavic Studies in the postwar years.